

thinegehalte dan de omgeving. De verkalkte massa bestond voor een groot deel uit kalkzeep, verder uit kalkcarbonaat en kalkfosfaat. Waarschijnlijk hing het hooge lecithine-(fosforzuurverbinding) gehalte met de verkalking samen.

Bovenstaand overzicht, dat voor de ruimte van dit *Tijdschrift* misschien wat uitvoerig is, maakt kritiek overbodig. Ik acht die uitvoerigheid gerechtvaardigd, niet alleen om het belang om de behandelde onderwerpen, maar heb haar ook bedoeld als een hulde aan het organiseerend talent en de werkkraft van den leider der nieuwe inrichting en aan die van zijn medewerkers. Hoe vruchtbaar is een materiaal gemaakt, dat vroeger niet tot zijn recht kwam! De artsen in Posen, een pathologisch-anatomisch instutuut onder beproefde leiding begeerend, hebben goed gezien. Quod non vita loquax mors taciturna docet.

G. C. VAN WALSEM.

INGEZONDEN.

Den Zeer Gel.Heer Dr. N. PH. TENDELOO.

WelEd. Zeer Gel.Heer!

Aan uw verzoek wil ik wel voldoen. U noemt het een beleefd verzoek en daaruit maak ik gaarne op, dat beleefd zijn in uwe bedoeling lag, maar ik zou anders het verzoek als zeer dringend hebben gequalificeerd. Want, dat kunt U niet ontkennen, uw laatste schrijven heeft veel van een verhoor op vraagpunten, van een instructie waarvan het lot van een beschuldigen zou kunnen afhangen. Daarom moet ik beginnen U onder het oog te brengen, dat de antwoorden, die ik geven kan, hoogstens *mijn* incriminatie van de plannen, die men tegen de teringlijders smeedt, in gevaar zouden kunnen brengen, maar dat zulks in geen geval de makers van die plannen van den bewijslast zou ontheffen, dat die inderdaad op goede gronden steunen. Doch ter zake. Ik begin met

Vraag 2:

„Houdt U den tuberkelbacil, die in tuberculeus menschelijk weefsel wordt „gevonden voor de oorzaak van de longtuberculose bij den mensch of niet? „Indien ja, wat bedoelt U dan met de uitdrukkingen, het bewijs van het „ontstaan van tuberculose door infectie is niet geleverd en wij kennen de „oorzaken van de longtuberculose niet”.

Antwoord:

Ik antwoord op de eerste alinea ja, doch zie de mogelijkheid niet voorbij, dat die tuberkelbacillen uit andere microben of uit ziek longweefsel ontstaan, conf. mijn Untersuchungen ü. Heterogenese, I—IV. U zult die moge-

lijkheid misschien wel verwerpen, maar daarvoor hebt U geen wetenschappelijke, alleen dogmatische gronden.

Vraag 3:

„Welke zijn de hoofdzaken in uw opstel, die ik geregeld voorbijgezien heb?”

Antwoord:

1, 2 en 3 van mijn ingezonden stuk op blz. 431.

Vraag 4:

„Waaruit is het gebleken, dat een cavia veel gevoeliger voor tuberkelbacillen is dan een mensch?”

Antwoord:

Hoe gevoelig een mensch voor tuberkelbacillen precies is, is niet gebleken, daar proeven op menschen niet geoorloofd zijn. Maar het is wel gebleken, dat de cavia maximale gevoeligheid bezit en uit allerlei feiten, het goed-aardig verloop van lijktuberkels bij anatomen, van scrofuleuse klieraandoeningen e. a., mag worden afgeleid, dat de gevoeligheid van den cultuurmensch niet bijster groot is.

Vraag 5:

„Wat voor opzet hebt U op het oog gehad toen U verklaarde in mijn duistere bewoordingen geen bepaald opzet te zien.

Antwoord:

De gewoonte van vele bacteriologen om hen, die aanmerkingen maken, met een kluitje in het riet te sturen, conf. mijn Bacteriologische leer, Groningen, P. NOORDHOFF 1899.

Vraag 6:

„Wie heeft uit FLÜGGE's proeven de gevolgtrekking gemaakt, dat de tuberkelbacil voor den mensch gevaarlijk is?”

Vraag 7:

„Wat geeft U het recht iemand (wien?) de fout toe te schrijven, dat hij uit FLÜGGE's proeven met cavia's de gevaarlijkheid van den echten tuberkelbacil voor den mensch zou hebben afgeleid?”

Antwoord op 6 en 7:

FLÜGGE zelf, die geschreven heeft „dass die Entstehung der Tuberkulose beim Menschen durch Infection, nach alledem”, dat is na alles wat hij heeft aangevoerd, „so lückenlos erwiesen ist wie das ohne Experiment an Menschen möglich ist” (*Zeitschr. f. Hygiene*, Bd. 38, S. 2).

En nu vraag 1:

„Welk verband bestaat er tusschen KOCH's verandering van houding en uwe conclusie, dat het bewijs voor het ontstaan van tuberculose door infectie niet is geleverd?”

Antwoord:

H.H. bacteriologen kunnen niet volstaan met ex cathedra te prediken, dat tuberculose door infectie ontstaat; men mag van hen ook bewijzen vragen. De eenige gronden waarop zij die infectie kunnen verdedigen is de orthodoxe opvatting van den parasiet en experimenteel verkregen doch m. i. verkeerd geïnterpreteerde feiten.

Van de laatste hebt U, die de proeven van FLÜGGE verwerpt en de vroe-

gere proeven van CORNET overdreven hebt genoemd, over weinig meer te beschikken dan over de nieuwere proeven van CORNET en den knecht van TAPPEINER. Dat zijn, zooals U zelf zult inzien, zwakke gronden, want U kunt toch in gemoede niet volhouden dat de nieuwere proeven van CORNET, al zijn zij dan ook minder overdreven dan de oudere, toch ook niet overdreven waren en het beroep op een enkel geval is altijd zeer gevaarlijk. Dit blijkt uit het feit, dat zoo menig medicus, die wel eens een saillant geval van infectie door tuberculose wil hebben waargenomen de zaak voor beslist houdt en nu de oogen sluit voor de talrijke gevallen waarin infectie is uitgebleven ofschoon alle voorwaarden daarvoor aanwezig waren.

Er blijft in uw arsenaal dus niet veel over dan het onwrikbare geloof aan den eenigen tuberkelbacil, den echten noemt U hem. Nu komt het mij voor dat dit geloof, dat door velen gedeeld wordt, noodwendig ook bij velen geschokt moet zijn door het feit, dat het bij KOCH, den profeet van den tuberkelbacil en een der grondleggers der orthodoxe leer, aan het wankelen is geraakt.

Bij U schijnt dat geloof niet geschokt, maar dat is uwe zaak en uw recht, geloofsvrijheid is in Nederland bij de wet gewaarborgd. Ik protesteer ook niet tegen uw geloof of dat van anderen, maar tegen het uitgeven daarvan voor wetenschap.

Terecht zegt gij dat tuberkelbacillen voor den mensch gevaarlijk zijn. Dit hangt echter vooral af van de plaats waar zij zich in het lichaam bevinden. Gevaarlijk zijn zij zeker als zij in de organen en weefsels terecht komen. Daarover loopt de quaestie echter niet. De quaestie waarop het hier aankomt is, hoe zij daar komen, en dat weet U evenmin als ik met zekerheid. Dat wij dat niet weten is geen schande, maar, zoolang wij dat niet weten, mogen wij den Staat niet tot maatregelen adviseeren die de belangen eener groep medeburgers zouden benadeelen. Ik meen nu al uwe vragen categorisch te hebben beantwoord.

Inmiddels heb ik de eer te zijn

WelEd. ZeerGel. Heer

Uw Dw. Dr.

Groningen, 2 Maart 1202.

FOKKER.

Helder, 3 Maart 1902.

Hooggeachte Redactie.

„Er heeft zich nog een ander gemengd in het debat tusschen Dr. ENKLAAR en mij” zegt Dr. JENNY WEIJERMAN in het vorige nummer van uw *Tijdschrift*.

Niets is minder juist. Ik verdedigde in mijn ingezonden stuk (n°. 5 van dezen jaargang) slechts de juistheid van mijn referaat.

Zooals ieder, die hetzij CALMETTE en ROLANTS's verhandeling, hetzij mijn referaat in handen heeft, kan nazien, volgt de zin „Ces resultats montrent” enz., aangehaald in mijn ingezonden stuk, *onmiddellijk* op den daar eveneens aangehaalden zin: „Les colonies de bactérium coli” enz.